

AVET LOGORA

Živan Bezić, *U sjeni krematorija. Uspomene jednog logoraša*, Split, 1975.

Domagoj Šubić

Po naravi društveno biće, čovjek na žalost tu svoju društvenu dimenziju često pretvara u međusobne sukobe i tragiku. Sad ovdje, sad ondje, znamo, ratovi i kojekakva trvenja pretvaraju naš svijet u nasilje i mučilišta. Ljudi se, besramno, usred bijela dana javno vježbaju kako bi što efikasnije uništili jedni druge. Koliko muke, novca i mudrovanja da to uspije! U tom cilju su u ovom našem XX. stoljeću, uz bojne otrove i podmukle mehanizme, pronađeni i zloglasni logori, konclogori sa svojim krematorijima, i toliki drugi, koji još uvijek poput kakve ružne aveti lutaju svijetom, spremni da se u tren oka, kad ustreba, pretvore u okrutnu stvarnost našega vremena.

Možda bi bilo najbolje o svemu tome šutjeti, na sve to zaboraviti, da se te ružne stvari nikada ne povrate, nikada ne ostvare. No svijet je i previše ogreznuo u teror i nasilju, da tu zaborav ne može pomoći. Stoga ne preostaje drugo nego ponovno i ponovno upozoravati na njegove sablazne zloče i smišljene zavjere protiv čovjeka, ne bi li bar tako vidio svoje lice u vlastitom ogledalu, zgrozio se nad vlastitim nasiljem, i jednom zauvijek odustao od tako ružnih i sablaznih stvari.

Neka stoga avet logora, s hrpama golih kostiju, masama živih kostura i debelim naslagama ispačenog praha iz nijemih krematorija, još jednom progovori svijetu što znače zarobljavanja, nasilja i krvoproliće.

Ako smo dobro razumjeli posvetu Bezićeve knjige — »*Posvećeno uspomeni živih i mrtvih logoraša sa željom da nestane svih logora na svijetu*« — onda je upravo to poruka i izravna opomena našega autora.

Možda je on baš zbog toga i prišao svojim logorskim *Uspomenama* više s objektivnog negoli svojega osobnog, subjektivnog stajališta. Mada je, naime, knjiga sva intimno doživljena i proživljena, pisac joj u osnovi ne prilazi subjektivistički: ne pretvara je u svoj slučaj i vlastitu epopeju, nego je radije piše kao svjedočanstvo jednog vremena, kao dokumenat o ukletoj sudbini, robijašâ i uopće ratnoj tragici čovjeka.

Temeljnu okosnicu knjige *U sjeni krematorija*, onu unutrašnju nit oko koje se plete potka i nastava ratnih prilika i grubog nasilja, predstavlja autorova retrospektiva vlastitog križnog puta od ranjavanja i zarobljavanja na hercegovačkom kršu, mrcvarenja i vucarenja po zatvorima — čežnja za životom i slobodom — do zlokobnog deportiranja u Hitlerove konclogore, u sjenu krematorija, i strahovanja u njima, gdje je ostala samo ljubav prema rodnoj grudi i nostalgija za grobom u rodnom kraju.

Uzbudljivo je pratiti tragičnu kob ranjenog mladića — ni kriva ni dužna — teologa, kojemu je ratni nemir uskratilo mladomisničko veselje, i tko zna kojim udesom — o čemu ni sam ne komentira — protjerao ga u bratoubilački rat, koji je iz sve duše mrzio.

Upravo taj intimni osjećaj našeg autora, njegovo dugogodišnje spremanje za humanu misiju propovijedanja ljubavi među ljudima, daju ovome djelu novu dimenziju koja se miješa s ratnom tragikom, ali je stvarno nadilazi i tkaje intimnu viziju Bezićeva svijeta i života, kroz koju on pristupa okrutnim činjenicama i nasilju, što ga okružuje. U tom smislu se njegove ispovijesti odvijaju u dva plana: u onom ratnom, zarobljeničkom, sa svim nasiljima i patnjama, i u onom drugom intimno-refleksivnom, u kojemu se miješaju slike idealnog svijeta i povijesnog nasilja, povampirenog vremena i nekadašnjih mladenačkih uspomena. Autor nas tako i nehotice uvodi u svoje duhovno obzorje mladog levita, u kojemu usprkos svemu svijetli čovjekoljublje, vjera i nada u osvješćenje čovjeka i čovječanstva.

Zanimljivo je čitati kako ovaj mladi zarobljenik u susretu s tako okrutnim činjenicama — kroz svoju životnu dramu — doziva u pamet svoje uspomene iz škole, iz svojega rodnog kraja, vlastite kuće i splitskog sjemeništa, kako kroz svoj osobni idealni svijet promatra ljudsku zlobu i smišljena nasilja

o kojima nekoć nije mogao ni sanjati. Svijet se promijenio pred njegovim očima, osjetio je to na vlastitoj koži, iznenadio ga i zaprepastilo, ali ga nije uspio slomiti i razočarati.

Zahvaljujući toj činjenici, naš autor se ne bavi samim sobom; ne zanima ga samo njegov slučaj, nego ga još više zanima opća drama, sudbina njegova naroda, tragedija njegovih drugova; ukleta sudbina svijeta koji se lomi u grču zahvaćen paklenim vihorom rata. Nameće mu se ponovno njegova intimna slika budućnosti, u kojoj treba da vladaju ljubav, vjera i solidarnost, a nestanu razbojstva, ropstva, nasilja, umorstva i logori...

Miješaju se tako misli i događaji, nasilja i čežnje za slobodom, asocijacije i tegobne slutnje, očekivanje smrti i mirisi krematorija, vlastita sudbina i tragedija čovječanstva — povezuju se intimno u zajedničku sliku i na taj način poprimaju općeljudsku dimenziju. Vlastita pripovijest tako, uzdignuta na romansiranu epopeju sudbina i ljudi, poprima sudbinski značaj, da je čitalac doživljava istodobno kao simbol i osobnu ljudsku tragediju. Svi događaji se na taj način uzdižu na opću povijesnu razinu, kao da su bili — kao što i jesu — više zajednički, općedruštveni usud nego posebni slučaj Živana Bezića.

Još i danas jezivo odjekuju sjećanja na te događaje: »Hiljade puta su nam izjavili (u logoru) da su nam dani odbrojeni... Posljednji pozdrav i krećemo. Straža pred nama, uz nas i za nama. Penjemo se u pravcu Mauthausena. Dakle ipak bliže krematoriumu. I ostali svećenici dijele moje bojazni... Ipak smo dakle tu na kraju životnog puta. Hvala Bogu i vrijeme je da nam se već jednom skrate robijaške muke. Bit će najteže onaj čas kad žarki plamenovi zagrlje naše tijelo ili kad u plinskoj izbi samrtnički grčevi iskrive naša usta i nadmu naša pluća« (str. 162).

Posebnu draž ove knjige predstavlja mjezina vjera u čovjeka, u bolji svijet. Nije ona samo svjedočanstvo nasilja i brutalnosti nego jednako tako odraz kršćanske vjere, ljudske solidarnosti i trajno jamstvo istinitih ljudskih vrednota, posebno ljudske slobode. Uz smrtnu opasnost i strah pred okrutnim činjenicama — o kojima ovdje ne želimo posebno govoriti, i previše su elokventne — Bezić od početka do kraja, stalno vjeruje u ozdravljenje u ratu pomahnitalog čovječanstva. Stoga u njegovoj knjizi i u najtragičnijim momentima svijetli jedan sveljudski odsijev vjere i nade, tako da se na mahove po cijelim stranicama neprimjetno prelijeva neki blagi odah lagane ironije i vedrog humora na račun nasilja i obijesti. O tome, uostalom, tako jasno govore i ona logoraška solidarnost, bratstva i povjerenja.

Ipak najbolnije, ali istodobno i najtoplije stranice u ovoj knjizi posvećene su logorskim žrtvama. Uvjerljivom riječi preživjelog svjedoka prikazana je tu sva ona mučna historija i njihova životna tragika. Hrpe golih kostiju, živih kostura, opaki eksperimenti i krematoriji — bolno odjekuju u Bezićevim sjećanjima. Svstan među svećenike, kojih je inače bilo najviše među svim profesijama, autor brižno prati ljude i događaje te otkriva zaboravljene tajne logora i logoraša. Opisuje istodobno duhovne portrete i fizičke patnje zatvorenika, osobito svojih sunarodnjaka, Hrvata, i svojih profesionalnih kolega svećenika. S istim simpatijama prilazi svim robijašima, sve ih jednako voli. Svima poklanja najveću pažnju. Osjeća ih braćom. Njihova vjera i solidarnost, njihove sudbine — onih preminulih u logorima i onih koji su preživjeli — čine zanimljivu panoramu ljudskih sudbina i zajedničkog logorskog života u ovoj knjizi.

Nama koji nismo proživjeli pustoš rata i tragiku logora teško se je uživjeti u sudbinu i uspomene jednog logoraša. Iako nam se mnogo toga čini nevjerovatnim, ne možemo posumnjati u istinitost i iskrenost ovih *Uspomena*. To više, što se u njima ne osjeća prizvuk osvete i mržnje. Autor najčešće prilazi podacima i konkretnim činjenicama samo kao stvarnim faktima. On ih jednostavno registrira, jer ih je takve doživio.

Djelo je — zaključimo na kraju — doista zanimljivo. I dirljivo. Njegova autentičnost i stvarna literarna vrijednost daju mu posebnu privlačnost i draž. Nizanje ljudskih sudbina i izravno gledanje smrti u oči ne dopuštaju da se ispusti iz ruku dok se ne pročita. Čitalačka publika stoga neće na nj zaboraviti.